

ประเพณีสงกรานต์

พัชรีย์ ทองศรีเกตุ

นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ

องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช

ประเพณีสงกรานต์ เป็นประเพณีฉลองการขึ้นปีใหม่ของไทย ซึ่งโดยทั่วไปจัดขึ้นระหว่างวันที่ ๑๓ - ๑๕ เมษายน ตรงกับเดือนห้าตามจันทรคติ (ในสมัยโบราณคนไทยนับเดือนตามจันทรคติ เดือนที่ ๑ เรียกว่าเดือนอ้าย) ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทยมีประเพณีสงกรานต์ตั้งแต่มัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ในกฎหมายตราสิบห้า ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดฯ ให้ตราขึ้น กล่าวถึงพระราชพิธีเพ็ญสงกรานต์และพระราชพิธีลดแจตร พระราชพิธีเพ็ญสงกรานต์เป็นพิธีการเกี่ยวกับการตัดจากปีเก่าขึ้นปีใหม่ ส่วนพระราชพิธีลดแจตรนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงสันนิษฐานว่าหมายถึงพระราชพิธีรดน้ำเดือน ๕ (พระราชพิธี ๑๒ เดือน หน้า ๙๑) แสดงว่าประเพณีสงกรานต์ของหลวงมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ในสมัยก่อนไทยใช้จุลศักราช การขึ้นปีใหม่จึงเป็นการขึ้นจุลศักราชใหม่

คำว่า “สงกรานต์” มาจากภาษาสันสกฤตว่า ส-กรานต แปลว่า ก้าวขึ้น ย่างขึ้น หรือการย้ายที่เคลื่อนที่ คือพระอาทิตย์ย่างขึ้นสู่ราศีใหม่ ซึ่งหมายถึงวันที่พระอาทิตย์เคลื่อนย้ายจากราศีหนึ่งไปสู่อีกราศีหนึ่งเรียกว่า วันสงกรานต์ แต่เฉพาะวันเวลาที่พระอาทิตย์เคลื่อนย้ายจากราศีมีนเข้าไปสู่ราศีเมษ ถือเป็นกรณีพิเศษเรียกว่า วันมหาสงกรานต์ ในสมัยโบราณถือเอาวันนี้

เป็นวันขึ้นปีใหม่ การกำหนดนับเวลาที่ดวงอาทิตย์โคจรเข้าสู่ราศีเมษเป็นวันเริ่มต้นรอบปีใหม่ หรือวันขึ้นปีใหม่ดังกล่าวข้างต้น มีกำเนิดมาจากอินเดีย ต่อมาไทย รวมทั้งชนชาติอื่นๆ ในแถบภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งชนชาติอื่นๆ ในแถบภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ พม่า มอญ ลาว เขมร ต่างรับแนวความคิดนี้มาใช้เป็นวันขึ้นปีใหม่ประจำชาติของตน ซึ่งอาจกำหนดขึ้นไม่ตรงกัน แต่ก็ถือว่าเป็นประเพณีสำคัญของบ้านเมือง (กองแก้ว วีระประจักษ์, ๒๕๕๒)

ก่อนที่เราจะถือวันสงกรานต์เป็นปีใหม่ไทยนั้น สมัยโบราณ เราถือเอาวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือนอ้าย เป็นวันขึ้นปีใหม่ เพราะถือว่าฤดูหนาว เป็นการเริ่มต้นปี ซึ่งจะตรวจดูเดือนพฤศจิกายน หรือเดือนธันวาคม ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามคติพราหมณ์ ซึ่งมีรากเหง้ามาจากการสังเกตธรรมชาติและฤดูกาลผลิต เป็น วันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ หรือประมาณเดือนเมษายน ครั้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ สมัยรัชกาลที่ ๕ ได้เปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่เป็นวันที่ ๑ เมษายน และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ก็ได้ประกาศให้วันที่ ๑ มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่จนถึงปัจจุบัน อันเป็นการนับแบบสากล อย่างไรก็ตาม คนไทยในหลายภูมิภาคก็ยังยึดถือเอาวันสงกรานต์เป็นเทศกาลเฉลิมฉลองปีใหม่ ซึ่งแต่เดิมแม้จะอยู่ในช่วงเดือนเมษายน ก็ได้ตรงกับวันที่ ๑๓

เมษายน ดังเช่นปัจจุบัน จนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นต้นมา จึงได้กำหนดเป็นวันที่ ๑๓ เมษายน ตามปฏิทินเกรกอรี ประเพณีสงกรานต์ที่สืบทอดมาในประเทศไทย มี ๒ แบบ คือ ประเพณีสงกรานต์ของหลวงซึ่งจัดเป็นการพระราชพิธีเรียกว่า “การพระราชกุศลสงกรานต์” และประเพณีของราษฎรที่จัดกันในท้องถิ่นต่างๆ ทั่วทุกภาคของประเทศไทย ซึ่งจะจัดในวันที่ ๑๓ - ๑๕ เมษายน มีกิจกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นประเพณี คือผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาแสดงคารวะต่อพระรัตนตรัย ด้วยการสรงน้ำพระพุทธรูป และไปทำบุญที่วัด การแสดงความกตัญญู การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว การแสดงคารวะต่อผู้ใหญ่และผู้มีพระคุณที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วยการโปรดน้ำขอโหสิกรรม อาจมีการเล่นสาดน้ำกันพร้อมกับคำอวยพรให้แก่กัน รวมทั้งกิจกรรมการละเล่นรื่นเริงตามประเพณีท้องถิ่นนั้นๆ มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อันแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ชุมชนและความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ภาคใต้ เรียกวันที่ ๑๓ เมษายนว่า วันเจ้าเมืองเก่าหรือวันส่งเจ้าเมืองเก่า เพราะเชื่อว่าเทวดารักษาบ้านเมืองกลับไปชุมนุมกันบนสวรรค์ ส่วนวันที่ ๑๔ เมษายน เรียกว่า วันว่าง คือวันที่ปราศจากเทวดาที่รักษาเมือง ดังนั้น ชาวบ้านก็จะงดงานอาชีพต่างๆ แล้วไปทำบุญที่วัด ส่วนวันที่ ๑๕ เมษายน เรียกว่า วันรับเจ้าเมืองใหม่ คือวันรับเทวดาองค์ใหม่ที่ได้รับมอบหมายให้มาดูแลเมืองแทนองค์เดิมที่ย้ายไปประจำเมืองอื่นแล้ว

ตำนานนางสงกรานต์ เรื่องเล่าเกี่ยวกับสงกรานต์และนางสงกรานต์ที่เราจำกันดีเป็นตำนานรัชกาลที่ ๓ โปรดให้จารึกไว้ในแผ่นศิลา ๗ แผ่น ติดไว้ที่ศาลารอบพระมณฑปทิศเหนือในวัดพระเชตุพนฯ หรือวัดโพธิ์กล่าวตามพระบาลีฝ่ายรามัญว่า ครึ่งหนึ่งนานมาแล้ว มีเศรษฐีคนหนึ่ง รวยทรัพย์แต่อาภัพบุตร ตั้งบ้านอยู่ใกล้กับนักเลงสุราที่มีบุตรสองคนวันหนึ่งนักเลง

สุรากล่าวว่าเศรษฐีจนกระทั่งเศรษฐีน้อยใจ จึงได้บวงสรวงพระอาทิตย์ พระจันทร์ ตั้งจิตอธิษฐานอยู่ว่าสามปีก็ไร้แววที่จะมีบุตร อยู่มาวันหนึ่งพอถึงช่วงที่พระอาทิตย์ยกขึ้นสุราศีเมษ เศรษฐีได้พาบริวารไปยังต้นไทรริมน้ำ พอถึงก็ได้เอาข้าวสารลงล้างในน้ำเจ็ดครั้ง แล้วหุงบูชาอธิษฐานขอบุตรกับรุกขเทวดาในต้นไทรนั้น รุกขเทวดาเห็นใจเศรษฐี จึงเหาะไปเฝ้าพระอินทร์ ไม่ช้าพระอินทร์ก็มีเมตตาประทานให้เทพบุตรองค์หนึ่งนาม “ธรรมบาล” ลงไปปฏิสนธิในครรภ์ภรรยาเศรษฐี ไม่ช้าก็คลอดออกมา เศรษฐีตั้งชื่อให้กุมารน้อยนี้ว่า ธรรมบาลกุมาร และได้ปลูกปราสาทไว้ใต้ต้นไทรให้กุมารน้อยอยู่อาศัยต่อมาเมื่อ ธรรมบาลกุมารโตขึ้น ก็ได้เรียนรู้ซึ่งภาษานก และเรียนไตรภพจบเมื่ออายุได้เจ็ดขวบ เขาได้เป็นอาจารย์บอกมงคลต่างๆ แก่คนทั้งหลาย อยู่มาวันหนึ่ง ท้าวกบิลพรหมได้ลงมาถามปัญหากับธรรมบาลกุมาร ๓ ข้อถ้าธรรมบาลกุมารตอบได้ก็จะตัดเศียรบูชา แต่ถ้าตอบไม่ได้จะตัดศีรษะ ธรรมบาลกุมารเสีย ท้าวกบิลพรหมถามธรรมบาลกุมารว่า **ตอนเช้าศรีอยู่ที่ไหน ตอนเที่ยงศรีอยู่ที่ไหน และตอนค่ำศรีอยู่ที่ไหน** ทันใดนั้นธรรมบาลกุมารจึงขอพักผ่อนกับท้าวกบิลพรหมเป็นเวลา ๗ วันทางธรรมบาลกุมารก็พยายามคิดค้นหาคำตอบ ล่วงเข้าวันที่ ๖ ธรรมบาลกุมารก็ลงจากปราสาทมานอนอยู่ใต้ต้นตาล เขาคิดว่าขอตายในที่ลับยังดีกว่าไปตายด้วยอาญาท้าวกบิลพรหม บังเอิญบนต้นไม้มีนกอินทรี ๒ ตัวพัวเมียเกาะทำรังอยู่ นางนกอินทรีถามสามีว่า พรุ่งนี้เราจะไปหาอาหารแห่งใด สามีตอบนางนกว่าเราจะไปกินศพธรรมบาลกุมาร ซึ่งท้าวกบิลพรหมจะฆ่าเสีย ด้วยแก้ปัญหาไม่ได้ นางนกจึงถามว่า คำถามที่ท้าวกบิลพรหมถามคืออะไร สามีก็เล่าให้ฟัง ซึ่งนางนกก็ไม่สามารถตอบได้ สามีจึงเฉลยว่า **ตอนเช้า ศรีจะอยู่ที่หน้า คนจึงต้องล้างหน้าทุกๆ เช้า ตอนเที่ยง ศรีจะอยู่ที่อก คนจึงเอาเครื่องหอมประพรมที่อก ส่วนตอนเย็น ศรีจะอยู่ที่เท้า คนจึงต้องล้างเท้าก่อนเข้านอน** ธรรมบาลกุมารก็ได้ทราบเรื่อง

ที่นกอินทรีคุ้ยกันตลอด จึงจดจำไว้ครั้นรุ่งขึ้นท้าวกบิลพรหมก็มาตามสัญญาที่ให้ไว้ทุกประการ ธรรมบาลกุมารจึงนำคำตอบที่ได้ยินจากนกไปตอบกับท้าวกบิลพรหม ท้าวกบิลพรหมจึงตรัสเรียกธิดาทั้งเจ็ดอันเป็นบาทบาจาริกาพระอินทร์ (นางสงกรานต์เป็นนางฟ้าบนสวรรค์ชั้นจตุรมหาราชิกา ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นต่ำสุด มีด้วยกัน ๗ องค์ เป็นพี่น้องกัน และต่างก็เป็นบริจาริกา แปลว่า นางบำเรอ เทพเทวี หรือเรียกง่าย ๆ ว่า เป็นเมียน้อยของพระอินทร์จอมเทวราช และเป็นธิดาของท้าวกบิลพรหมในตำนาน) มาประชุมพร้อมกัน แล้วบอกว่า เราจะตัดเศียรบูชา ธรรมบาลกุมาร ถ้าจะตั้งไว้ยังแผ่นดิน ไฟก็จะไหม้โลก ถ้าจะโยนขึ้นไปบนอากาศ ฝนก็จะแล้ง ถ้าจะทิ้งในมหาสมุทร น้ำก็จะแห้ง จึงให้ธิดาทั้งเจ็ดนำพานมารองรับ แล้วก็ตัดเศียรให้นางทุงษะ ผู้เป็นธิดาองค์โต จากนั้นนางทุงษะก็อัญเชิญพระเศียรท้าวกบิลพรหมเวียนขวารอบเขาพระสุเมรุ ๖๐ นาที แล้วเก็บรักษาไว้ในถ้ำคันธุลี ในเขาไกรลาศจากนั้นมาทุกๆ ๑ ปี ธิดาของท้าวกบิลพรหมทั้ง ๗ ก็จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมาทำหน้าที่อัญเชิญพระเศียรท้าวกบิลพรหมแห่ไปรอบเขาพระสุเมรุ เป็นเวลา ๖๐ นาที แล้วประดิษฐานตามเดิม ในแต่ละปีนางสงกรานต์แต่ละนางจะทำหน้าที่ผลัดเปลี่ยนกันตามวันมหาสงกรานต์ ดังนี้

๑. ถ้าวันอาทิตย์เป็นวันมหาสงกรานต์นางสงกรานต์นามทุงษะเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกทับทิม อาภรณ์แก้วปัทมราช ภัักษาหารอุทุมพร (ผลมะเดื่อ) พระหัตถ์ขวาทรงจักร พระหัตถ์ซ้ายทรงสังข์เสด็จมาบนหลังครุฑ

๒. ถ้าวันจันทร์เป็นวันมหาสงกรานต์นางสงกรานต์นามโคราคะเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกปีป อาภรณ์แก้วมุกดา ภัักษาหารเตลัง (น้ำมัน) พระหัตถ์ขวาทรงขรรค์พระหัตถ์ซ้ายทรงไม้เท้าเสด็จมาบนหลังพยัคฆ์ (เสือ)

๓. ถ้าวันอังคารเป็นวันมหาสงกรานต์นางสงกรานต์นาม รากษสเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกบัวหลวง อาภรณ์แก้วโมรา ภัักษาหารโลหิต พระหัตถ์ขวาทรงตรีศูล พระหัตถ์ซ้ายทรงธนู เสด็จมาบนหลังวราหะ (หมู)

๔. ถ้าเป็นวันพุธเป็นวันมหาสงกรานต์นางสงกรานต์นาม มณฑาเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกจำปา อาภรณ์แก้วไพฑูรย์ ภัักษาหารมนเนย พระหัตถ์ขวาทรงเข็ม พระหัตถ์ซ้ายทรงไม้เท้าเสด็จมาบนหลังคัทรภะ (ลา)

๕. ถ้าวันพฤหัสบดีเป็นวันมหาสงกรานต์นางสงกรานต์นาม กิริณีเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกมณฑา อาภรณ์แก้วมรกต ภัักษาหารถั่วงา พระหัตถ์ขวาทรงขบ้าง พระหัตถ์ซ้ายทรงปืนเสด็จมาบนหลังคชสาร (ช้าง)

๖. ถ้าวันศุกร์เป็นวันมหาสงกรานต์นางสงกรานต์นาม กิมิทาเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกจงกลนี อาภรณ์แก้วบุษราคัม ภัักษาหารกล้วยน้ำ พระหัตถ์ขวาทรงขรรค์พระหัตถ์ซ้ายทรงพิณ เสด็จมาบนหลังมहिสา (ควาย)

๗. ถ้าวันเสาร์เป็นวันมหาสงกรานต์นางสงกรานต์นาม มโหธรเทวี ทรงพาหุรัดทัดดอกสามหาว อาภรณ์แก้วนิลรัตน์ ภัักษาหารเนื้อทราย พระหัตถ์ขวาทรงจัก พระหัตถ์ซ้ายทรงตรีศูลเสด็จมาบนหลังมยุรา (นกยูง)

ประเพณีสงกรานต์แบบดั้งเดิมชาวใต้เชื่อว่าสงกรานต์เป็นช่วงเวลาผลัดเปลี่ยนเทวดาผู้รักษาดวงชะตาบ้านเมือง จึงถือเอาวันแรกของสงกรานต์ คือวันที่ ๑๓ เมษายน เป็น “วันส่งเจ้าเมืองเก่า” หรือ “วันเจ้าเมืองเก่า” โดยเชื่อกันว่าในวันนี้ เจ้าเมืองหรือเทพดาประจำผู้ทำหน้าที่รักษาดวงชะตาของบ้านเมืองจำเป็นต้องละทิ้งบ้านเมืองที่ตนรักษาไปชุมนุมกันบนสวรรค์ ชาวบ้านจึงทำความสะอาดบ้านเรือน เครื่องใช้ เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับและร่างกาย บางคนก็ทำพิธีสะเดาะเคราะห์โดยทำพิธีสอยเคราะห์ลงในแม่น้ำ

เพื่อฝากเคราะห์กรรมซึ่งตนประสบไปกับเจ้าเมืองเก่า และอธิษฐานขอให้ประสบโชคติดต่อปีใหม่

ส่วนวันที่ ๑๔ เมษายน ชาวใต้เรียกว่า “วันว่าง” จะไปทำบุญตักบาตรที่วัด และสรงน้ำพระพุทธรูป ที่เรียกว่า “วันว่าง” เพราะเชื่อกันว่าวันนี้เจ้าเมืองก็ยังสถิตอยู่บนสวรรค์ ในเมืองจึงไม่มีเจ้าเมืองประจำอยู่ ชาวบ้านจึงต้องหยุดกิจการงานอาชีพทุกอย่าง เพราะเกรงว่าหากประกอบกิจการจะก่อให้เกิดความเสียหายขึ้น เนื่องจากไม่มีเจ้าเมืองคุ้มครองรักษา สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ จึงถูกเก็บไว้ มิได้นำมาใช้เป็นการชั่วคราวประมาณสามวัน ประชาชนส่วนใหญ่พากันไปทำบุญ เมื่อทำบุญแล้วก็นำอาหารและเครื่องบูชา ไปเคารพผู้อาวุโส และพระสงฆ์ที่เคารพ โดยถือโอกาสขอพรรดน้ำ เพื่อแสดงออกถึงความเคารพความกตัญญูด้วย

เมื่อทำบุญที่วัดและรดน้ำผู้อาวุโสแล้ว ต่างก็มาชุมนุมกัน โดยจัดการละเล่นต่างๆ อย่างสนุกสนาน เรียกว่า “เล่นว่าง” ซึ่งมีหรสพและการละเล่นที่นิยมกันมากคือ มโนห์รา หนังตะลุง มอญซ่อนผ้า อุบลูกไก่ชักเย่อ สะบ้า จะเข้ ฟาดหาง (หรือบางแห่งเรียกว่าฟาดทิง) ยับสาก เเตย ปิดตา ลักซ่อน วัวชนและเชื้อยาหงส์ เป็นต้น

และวันสุดท้าย คือ วันที่ ๑๕ เมษายน เป็นวัน “เจ้าเมืองใหม่” หรือ “วันรับเจ้าเมืองใหม่” เชื่อว่าวันนี้เจ้าเมือง ซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นผู้คุ้มครองเมืองต่างๆ อันอาจจะไม่ใช่เมืองที่ตนเคยประจำอยู่แต่เดิมในปีที่แล้ว จะลงมาประจำเมือง ซึ่งต้องทำหน้าที่คุ้มครองตลอดปีใหม่ ชาวเมืองจึงเตรียมการต้อนรับเทวดาเจ้าเมืองคนใหม่ด้วยความยินดี โดยผู้คนจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดใหม่เพื่อนำอาหารไปถวายพระที่วัด จากนั้นก็ไปรดน้ำผู้อาวุโสที่ยังตกค้างไม่ได้ไปรดน้ำใน “วันว่าง” สำหรับในบางตระกูลที่มีวงศาคณาญาติมากมาย ก็จะจัดพิธีเบญจาในวันนี้ด้วย

“พิธีเบญจา” หรือ “พิธีปฐจา” เป็นประเพณีรดน้ำผู้อาวุโส โดยจัดโรงพิธีแบบจตุรมุข คือ เรือนที่มีมุข

๔ ด้าน ตรงกลางมียอดแหลม ซึ่งนับยอดกลางรวมแล้วเป็น ๕ ด้าน มีฐานชั้นเดียว ตั้งแท่นกลางโรงพิธี ครั้นถึงเวลารดน้ำก็เชิญผู้อาวุโสนั่งบนแท่น ลูกหลานก็เข้ามารดน้ำพระพุทธรูปที่ผสมกับเครื่องหอมหลายชนิด ขณะเดียวกันพระสงฆ์ก็จะสวดชยันโตให้พรไปด้วย รดน้ำแล้วประพรมเครื่องหอม และเปลี่ยนเครื่องแต่งกายให้แก่ผู้อาวุโส เป็นเสร็จพิธีขึ้นเบญจา

หากปีใดเป็นปีที่ปีมีเดือนแปด ๒ ครั้ง ให้ถือว่าวันว่าง (วันเนา) มีสองวัน ดังนั้น วันที่ ๑๓ เมษายน จึงเป็นวันมหาสงกรานต์หรือวันส่งเจ้าเมืองเก่า วันที่ ๑๔ - ๑๕ เมษายน เป็นวันว่าง และวันที่ ๑๖ เมษายน เป็นวันเถลิงศกหรือวันรับเจ้าเมืองใหม่

รูปลักษณะของการปฏิบัติประเพณีสงกรานต์ภาคใต้ ภาพรวมโดยทั่วไป การปฏิบัติประเพณีสงกรานต์ภาคใต้ ในวันที่ ๑๓ ๑๔ และ ๑๕ เมษายน เป็นดังนี้ (วิมล คำศรี, ๒๕๕๙)

วันที่ ๑๓ เมษายน อันเป็นวันมหาสงกรานต์นั้น ชาวใต้เรียกว่า “วันเจ้าเมืองเก่า” หรือ “วันส่งเจ้าเมืองเก่า” วันที่ ๑๔ เมษายน อันเป็นวันเนา ชาวใต้เรียกว่า “วันว่าง” วันเนาหมายถึงวันที่พระอาทิตย์โคจรอยู่ระหว่างสองราศี คือ ราศีมีนและเมษ วันเนาเป็นวันถัดจากวันมหาสงกรานต์และหน้าวันเถลิงศกจุลศักราช และวันที่ ๑๕ เมษายน อันเป็นวันพญาวัน หรือวันเถลิงศก ชาวใต้เรียกว่า “วันเจ้าเมืองใหม่” หรือ “วันรับเจ้าเมืองใหม่”

ในวันมหาสงกรานต์ คือวันที่ ๑๓ เมษายน ซึ่งชาวใต้เรียกว่า วันเจ้าเมืองเก่า หรือวันส่งเจ้าเมืองเก่านั้น เชื่อกันว่า เมื่อถึงวันนี้เทวดาผู้ทำหน้าที่รักษาดวงชะตาบ้านเมืองและไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน จำเป็นต้องละทิ้งบ้านเมืองที่ตนคุ้มครองรักษาอยู่เพราะต้องกลับไปชุมนุมโดยพร้อมเพรียงกันบนสวรรค์จึงได้เรียกว่า วันเจ้าเมืองเก่า หรือวันส่งเจ้าเมืองเก่า

ในวันนี้ชาวใต้จึงพร้อมใจกันทำความสะอาด
เคหสถานบ้านช่อง เครื่องใช้ไม้สอย เครื่องประดับ
เครื่องแต่งกายและทำความสะอาดร่างกาย หากบ้านเรือน
หรือเครื่องใช้ชำรุดเสียหายก็จะซ่อมแซมตกแต่งให้
สวยงามขึ้น หากรู้ตัวว่าในปีที่ผ่านมาตนมีความเดือนเนื้อ
ร้อนใจมีทุกข์โศกโรคภัยอยู่เสมอมาก็มักจะทำพิธี
สะเดาะเคราะห์เสีย ให้เคราะห์กรรมทุกข์โศกโรคภัย
ทั้งหลายนั้นลอยตามไปกับเจ้าเมืองคนเก่าเสียให้สิ้น
เรียกพิธีสะเดาะเคราะห์นี้ว่า ลอยเคราะห์หรือลอยแพ

การลอยเคราะห์กระทำกันอย่างง่าย ๆ คือเอา
หยวกกล้วยมาตัดเป็นท่อนๆ แล้วทำแพโดยใช้ไม้เสียบ
แล้วเอากระทงที่ใส่อาหารต่างๆ หมากพลู ธูปเทียนดอกไม้
มาวางบนแพ ปักธงรอบๆ แพนั้น บางคนก็ตัดผมตัดเล็บ
และใส่สวดคล้องไปในแพ จากนั้นก็เอาแพลงลอยในน้ำ
อธิษฐานให้เคราะห์กรรมทั้งหลายที่ตนประสบปีก่อนลอย
ไปกับกระแสน้ำ เพื่อให้เจ้าเมืองเก่ารับเอาไปเสียด้วย
และขอความสวัสดิ์จึงได้มาหาตนและครอบครัวตลอด
ปีใหม่ นอกจากนี้ยังนิยมฝากเคราะห์ไปกับสัตว์ชนิดต่างๆ
โดยการจับสัตว์มาประพรมเครื่องหอมแล้วอธิษฐาน
ฝากเคราะห์และปล่อยสัตว์ไป

ในวันนี้ชาวใต้จะทำพิธีสักการบูชาและสงวนน้ำ
พระพุทธรูปสำคัญ เช่น ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช
จะทำพิธีแห่พระพุทธสิหิงค์ อันเป็นพระพุทธรูปคู่เมือง
โดยการอัญเชิญจากหอพระพุทธสิหิงค์ซึ่งอยู่บริเวณศาลา
กลางจังหวัดขึ้นบุษบกที่ประดับประดาอย่างสวยงาม
แห่แหนไปตามถนนสายต่างๆ ทัวทั้งตัวเมืองโดยมีเทปี
สงกรานต์และขบวนแห่ที่พร้อมไปด้วยธงทิวและดนตรี
ประเภทต่างๆ ร่วมขบวนด้วย เมื่อแห่แหนจนทั่วแล้ว
ก็อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์ไปประดิษฐานที่สนามหน้าเมือง
เพื่อให้ประชาชนได้สักการบูชาสงวนน้ำประจำปีเพื่อเป็น
สิริมงคลแก่บ้านเมืองและประชาชนสืบไป

วันที่ ๑๔ เมษายน ตามความเชื่อแต่เดิมมีมาว่า
วันนี้เป็นวันที่เทวดาที่จากเมืองต่างๆ ไปตั้งแต่วันที่ ๑๓

เมษายน จะสถิตอยู่บนสวรรค์โดยพร้อมเพรียงกันหมด
เป็นอันว่าทางโลกมนุษย์ก็จะมีไม่มีเทวดาเหลืออยู่เลย
จึงเป็นวันว่างหรือปราศจากเทวดา เรียกวันนี้ว่า “วันว่าง”
ในวันนี้เทวดาจากเมืองต่างๆ ก็จะเข้าประชุมเทวสมาคม
เพื่อรายงานผลและความเป็นไปในรอบปีของเมืองที่ตนลง
มารักษาอยู่ว่าประชาชนทุกข้ออย่างไรบ้าง ประชาชน
ทำความดีความชั่วอย่างไรบ้าง ทั้งนี้เพื่อเทวสมาคมจะได้
พิจารณาจัดทุกข์โศกโรคภัยให้หมดไปจากมนุษยโลก
และท้ายที่สุดเทวสมาคมก็จะพิจารณาโดยย้ายเทวดา
ผู้รักษาเมืองโดยสับเปลี่ยนที่ต้องไปรักษากันเสียใหม่
ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ครั้นเลิกประชุมแล้วเทวดาทั้งหมด
ก็ร่วมสังสรรค์สนุกสนานกันในคืนนั้นมีการขับกล่อมและ
การรื่นเริงต่างๆ ครบถ้วน

ในวันนี้ชาวใต้ยุติกิจกรรมงานอาชีพทุกอย่าง
เพราะถือว่าวันนี้ไม่มีเทวดาคู่ครองรักษาทุกสิ่งทุกอย่าง
ในโลก ทุกสิ่งทุกอย่างจึงอยู่ในสภาพที่ว่างสิ่งของเครื่อง
ใช้ต่างๆ เกือบหมด สากและครกที่ตำก็แช่น้ำเพื่อจะได้พัก
ผ่อนอย่างสบาย บางคราวก็เอาด้ายสีต่างๆ กับหมาก
คำหนึ่งมาผูกติดไว้กับสากแล้วแขวนครบ ๓ วัน จึงจะนำ
มาใช้อีก ประชาชนส่วนใหญ่จะพากันไปวัดในวันนี้ ต่างนำ
ภัตตาหารและเครื่องนมัสการต่างๆ ไปทำบุญที่วัด
ไปสักการะและสงวนน้ำพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระพุท
ธิหิงค์ที่สนามหน้าเมืองนครศรีธรรมราชและนิมรอนรับ
น้ำจากการสงวนพระนี้ไปใช้ในกิจอันเป็นมงคลที่บ้านต่อไป
เป็นต้น

ถัดจากนั้นก็จะมีอาหารเครื่องใช้และเครื่องบูชา
ไปแสดงความเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ ญาติผู้ใหญ่และ
พระสงฆ์ที่ตนเคารพ และถือโอกาสขอรดน้ำเสียด้วย
เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูตทเวทีโดยแท้

ในวันนี้ทั่วทั้งเมืองจะมีการเล่นอย่างสนุกสนาน
เป็นที่สุด ทั้งเด็กและผู้ใหญ่และผู้เฒ่าจะร่วมแสดงความ
รื่นเริงในการละเล่นอย่างเต็มที่ ในวันนี้จึงมีการละเล่น
มากมายทั่วทุกหนทุกแห่งในเมืองได้ เช่น มโนห์รา

หนังตะลุง เพลงบอก มอญซ่อนผ้า อุบลูกไก่ ชักเย่อ สะบ้า จะเข้าฟาดทางหรือบางแห่งเรียกว่า “ฟาดทิง” ยับสาก เตย ปิดตาลักซ่อน วัวชน ชนไก่ และการเล่น เชื้อยาหงส์ เป็นต้น การเล่นทั้งหลายเหล่านี้รวมเรียกว่า “เล่นว้าง”

วันที่ ๑๕ เมษายน อันเป็นวันสุดท้ายของ ประเพณีสงกรานต์ ซึ่งชาวใต้เรียกว่า “วันเจ้าเมืองใหม่” หรือ “วันรับเจ้าเมืองใหม่” นั้น ตามความเชื่อแต่เดิมมา มีว่า วันนี้เทวดาซึ่งถูกย้ายไปประจำเมืองใหม่แล้วต่างก็ ร่ำลาซึ่งกันและกันออกจากแดนสวรรค์ อันเป็นที่ชุมนุม กันในวันที่ ๑๓ และ ๑๔ เมษายน เสด็จกลับลงมายัง มนุษยโลกเพื่อไปประจำรักษาเมืองที่ตนได้ย้ายไป เป็นอันว่าทุกเมืองก็จะได้เทวดาองค์ใหม่ไปดูแลรักษา ตลอดปีใหม่ซึ่งเริ่มในวันนี้จึงได้เรียกวันนี้ว่า “วันเจ้าเมือง ใหม่” หรือ “วันรับเจ้าเมืองใหม่”

ชาวใต้จะเตรียมตัวเพื่อการต้อนรับเทวดา เจ้าเมืององค์ใหม่ด้วยความยินดีเป็นอย่างยิ่ง ชาวเมือง จะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าและเครื่องตกแต่งใหม่ๆ อย่าง สวยงาม แล้วรืบนำภัตตาหารไปทำบุญที่วัดตั้งแต่เช้า ร่วมกันทำขวัญข้าว ฯลฯ จากนั้นก็รดน้ำผู้หลักผู้ใหญ่ ญาติผู้ใหญ่ และพระสงฆ์ที่ยังคงค้างอยู่ไม่ได้ไปรดน้ำเมื่อ วันว้าง

ในวันนี้หากว่าตระกูลใดมีเหล้าออกมากก็จะทำพิธี รดน้ำผู้เฒ่าของตระกูลโดยการประกอบพิธีใหญ่ เรียกว่า “ขึ้นเบญจา” (หรือเขียนเป็น “ขึ้นปิญจา” ก็มี)

การขึ้นเบญจาเป็นประเพณีที่กระทำกันมา นาน วิธีการก็คือลูกหลานผู้จัดพิธีขึ้นเบญจานิมนต์พระ สงฆ์มาสวดพระปริตร เพื่อทำน้ำพระพุทธรณ์นำไปที่จัด พิธี ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นที่บ้านของญาติผู้เฒ่า แล้ว เอาน้ำพระพุทธรณ์นั้นผสมกับน้ำธรรมดาในโอ่งใหญ่เติมน้ำธรรมดาลงไปตามต้องการ เติมหอมหรือนานาชนิดลง ไป จากนั้นเครื่องญาติผู้อาวุโสที่สุดของตระกูลก็จะนั่งบน แท่นในโรงเบญจา ลูกหลานก็จะช่วยกันเอาน้ำที่เตรียมไว้

ในโอ่ง มารดและขัดถูทั่วร่างกาย ขณะเดียวกันพระสงฆ์ ก็จะสวด ชยันโตให้พรด้วย พอเสร็จลูกหลานก็เปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ให้สุดท้ายผู้เฒ่าก็ให้พรลูกหลานที่มาประกอบพิธี ในวันนี้ แล้วเครื่องญาติผู้อาวุโสถัดไปตามลำดับก็ขึ้นมานั่ง บนแท่นในโรงเบญจา แล้วจะเริ่มพิธีรดน้ำกันใหม่เช่นนี้ ไปเรื่อยๆ จนหมดเครื่องญาติอาวุโส

คำว่าสงกรานต์ ขวานครศรีธรรมราชเรียกแทน ด้วยคำว่า “วันว้าง” และมักเข้าใจว่าคือทั้ง ๓ วัน ในความเป็นจริงปีหนึ่งมีกิจใหญ่สำคัญ ๒ ครั้ง คือบุญเดือนห้า และบุญเดือนสิบ บุญเดือนห้าหมายถึง สงกรานต์ กิจส่วนใหญ่มุ่งไปที่การแสดงความกตัญญูตเวทีต่อผู้มีพระคุณที่ยังคงมีชีวิตอยู่ ส่วนบุญเดือนสิบ (สารทเดือนสิบ) ก็มีนัยยะเดียวกันแต่เพื่ออุทิศถึงบรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว

สังคมยุคโลกาภิวัตน์มีการเปลี่ยนแปลงทาง สังคมอย่างรวดเร็ว ในขณะที่เทคโนโลยีการสื่อสารยุคใหม่ ที่ไร้พรมแดนมีผลทำให้วัฒนธรรมอื่นๆ จากภายนอก หลั่งไหลเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง “วัฒนธรรมจะมีการ เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและความเหมาะสม ของสภาพแวดล้อมทางสังคม เพราะมนุษย์มักมีการคิด ค้นใหม่ๆ อยู่เสมอ” การประดิษฐ์ประเพณีที่มีความ สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เกิดการยอมรับ และประพดปฏิบัติร่วมกัน เช่น การนำเข้าวัฒนธรรม จากตะวันตกมาปรับใช้ ไม่ว่าจะเป็นการเดินโคโยตี

การเต้นกลางโหมฟองสบู่ การแสดงเพลงร็อกในขณะ
 ขบวนแห่ เล่นน้ำที่ใช้กระบอกฉีดน้ำแรงดันสูง
 ได้เปลี่ยนแปลงบรรยากาศของงานสงกรานต์อย่างสิ้นเชิง
 จากเดิมแต่ละแห่งจะมีการจัดประเพณีสงกรานต์กันเอง
 อย่างเรียบง่าย แฝงไปด้วยความศรัทธาต่อพระพุทธ
 ศาสนา การแสดงความกตัญญูต่อบุพการี และบุคคล
 ที่ตนเองเคารพ มาเป็นให้ความสำคัญกับความยิ่งใหญ่
 ตระการตา ความบันเทิง โดยละเลยความหมาย คุณค่า
 กิจกรรมใหม่ที่เกิดขึ้นมาทำให้เกิดประเพณีรูปแบบใหม่
 มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา วิธีการเหล่านั้นนำพา
 ประเพณีให้เข้าถึงผู้คนได้ง่ายขึ้น แต่กลับทิ้งคุณค่าและ
 สาระหลักซึ่งเป็นแก่นสารของประเพณีไว้ข้างหลัง องค์การ
 บริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช จึงทำหน้าที่ส่งเสริม
 และรักษาประเพณีสงกรานต์ของจังหวัดนครศรีธรรมราช
 ในลักษณะของการ **รื้อฟื้นเพื่อสืบสาน**ซึ่งพบว่าการ
 รวบรวมองค์ความรู้เป็นกระบวนการสำคัญที่จะนำมาซึ่ง
 คุณค่าและสาระสำคัญที่ว้าวนั้น แต่พบว่าบางข้อมูลไม่มี
 ช้อยุติ เพราะการเข้าไปรบกวนจากกระแสโลกาภิวัตน์
 ที่จู่โจมได้ถึงระดับภาพจำของผู้คนเสียแล้ว องค์การ
 บริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราชจึงพยายามปกป้อง
 และรับเอาวัฒนธรรมเดิมกลับมาใช้ โดยมีการจัดประเพณี
 งานบุญเดือนห้า สงกรานต์แด่แรกเมืองนคร ระหว่างวันที่
 ๑๒ - ๑๕ เมษายน ณ วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร
 โดยมีกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

๑. พิธีพุทธาภิเษกน้ำเพื่อสรงองค์พระบรมธาตุ
 เจดีย์ พระพุทธรูปหิน และรูปเหมือนพระอริยสงฆ์
 เมืองนคร เพื่อสวดพระปริตรทำน้ำพระพุทธมนต์ก่อนให้
 พุทธศาสนิกชนใช้สรงองค์พระบรมธาตุเจดีย์ พระพุทธรูป
 หิน และรูปเหมือนพระอริยสงฆ์สำคัญของเมือง
 นครศรีธรรมราช

๒. พิธีขึ้นเบญจาพระพุทธรูปหิน รูปเหมือนพระ
 อริยสงฆ์และพระมหาเถระชั้นผู้ใหญ่หรือปุษยนียบุคคล
 เบญจาเป็นพลับพลาไม้หลังคา ๕ ยอด เป็นเรือนไม้

ประดับด้วยการฉลุลายกาดับกล้วย หรือที่เรียกเฉพาะ
 ว่าการ “แทงหยวก” อย่างวิจิตรงดงาม แทรกผ่านผ้าและ
 กลไกการไขน้ำจากฝ้ายเพดาน โดยสมมุติเอาโรงเบญจา

เป็นโลกทั้ง ๓ กราบนิมิตพระมหาเถระชั้นผู้ใหญ่ หรือ ปุชนิยบุคคลนั่งในโถงเบญจาเพื่อรับน้ำคล้ายอย่างการ สรงมูรธาภิเษก แต่เรียกเฉพาะในเมืองนครศรีธรรมราช ว่า “พิธีขึ้นเบญจา” นอกจากนี้ยังสามารถกระทำได้กับรูป เคารพสำคัญประจำเมือง เช่น พระพุทธรูป และ รูปเหมือนพระอริยสงฆ์

๓. กิจกรรมอาบน้ำคนแก่วิถีแต่แรกเมืองคอน ผู้ทรงคุณค่าของสังคม น้ำ ถือเป็นหัวใจสำคัญ ของสงกรานต์เมืองนครศรีธรรมราช เพราะเป็นสิ่งที่ สามารถแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบรรพชนผู้ยังมีชีวิต อยู่ของตندังกล่าวแล้วได้อย่างเห็นชัดแจ้ง แต่สิ่งที่ คงมีความแตกต่างกับเฉพาะรายละเอียดปลีกย่อย ส่วนหลักการนั้นเหมือนกัน คือการใช้น้ำเป็นสื่อกลาง ครอบครัวยุคใหม่มีฐานะก็ปลูกโรงเบญจาไว้วิเศษมาหา อย่างไรก็ตามแล้วแต่จะมี แล้วลดหลั่นกันไปตามอัตภาพอย่างงาน ก็นุ่งกระโจมอก อาบน้ำ ประทินผิว เปลี่ยนผ้าใหม่ เป็นจบความ สำคัญอยู่ที่การรวมลูกหลานญาติมิตร โดยอ้าใจเอาผู้อาวุโสที่สุดอันเป็นที่เคารพสักการะ เป็นประมุขในพิธี

๔. ดอกไม้เพลิงรับเจ้าเมืองใหม่ ก่อพระเจดีย์ ทราย และมหรสพสมโภช (กิจกรรมการแสดงศิลป วัฒนธรรมพื้นบ้าน) เป็นกิจกรรมภาคกลางคืนเพื่อเฉลิมฉลองเฉลิมฉลอง เช่น มหรสพพื้นบ้าน ได้แก่ หนังตะลุง มโนห์รา เพลงบอก การจัดดอกไม้เพลิง รับเจ้าเมืองใหม่ การก่อ - เติมนก - การถวายเจดีย์ทราย เป็นต้น

สงกรานต์ เป็นประเพณีสำคัญที่ยึดถือปฏิบัติ สืบเนื่องกันมาแต่โบราณเป็นวัฒนธรรมประจำชาติ ที่งดงาม โดดเด่น และฝังลึกเข้าไปในชีวิตของคนไทย มาช้านาน เป็นขนบธรรมเนียมที่มีความงดงาม อ่อนโยน เอื้ออาทรและเต็มไปด้วยบรรยากาศของความกตัญญู การแสดงความเคารพ การให้เกิดรอยยิ้มโดยใช้น้ำซึ่งมี คุณูปการต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นสัญลักษณ์ของ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ และความเย็นสดชื่นในจิตใจ อันเป็นสื่อในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกัน ช่วยกัน รักษาคุณค่าทางใจ ความมีน้ำใจ การมีสัมมาคารวะ และกตัญญู การช่วยเหลือเกื้อกูลต่อธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการสร้างเสริมสายใยครอบครัว สังคม และประเทศชาติ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, ๒๕๕๔ หน้า ๑) สมควรที่เยาวชนและชุมชนจะร่วมกันอนุรักษ์ สืบสาน ปกป้อง และคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทาง วัฒนธรรมที่บรรพชนได้สืบทอดส่งต่อมายังรุ่นลูกหลาน สืบต่อไปไม่ขาดสาย

บรรณานุกรม

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (๒๕๕๕). มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ. ขึ้นพิธีประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕. วันศุกร์ที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๕ ณ หอประชุมเล็ก ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. กระทรวงวัฒนธรรม.

ประคอง นิมมานเหมินท์ (๒๕๕๔). ประเพณีสงกรานต์. กรุงเทพฯ : กลุ่มส่งเสริมการถ่ายทอดวัฒนธรรมสำนักส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรม. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.

อภิรักษ์ โพษยานนท์. (๒๕๕๔). ประเพณีสงกรานต์. กรุงเทพฯ : กลุ่มส่งเสริมการถ่ายทอดวัฒนธรรมสำนักส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรม. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.

ค้นจาก ตำนานสงกรานต์ <https://sites.google.com/site/prapasara๒pp/๑-๔?overridemobile=true>

ค้นจาก <https://drive.google.com/file/d/๐Bwl๑NSseUsxYMXJBXYXNKdnBXdm๘/view>

